
РОЗДІЛ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.11.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.7>

СОМАТИЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ У ПРОЦЕСІ БІОМЕДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ

Громовчук М.В.,

доктор юридичних наук, доцент,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID 0000-0003-2077-2342

Громовчук М.В. Соматичні права людини у процесі біомедичних досліджень: аналіз наукових джерел.

Визначається, задля створення надійного сучасного наукового фундаменту розуміння сутності соматичних прав людини у процесі біомедичних досліджень доцільним вбачається історичний екскурс у специфіку дослідження того чи іншого правового питання конституційно-правових засад закріплення окремих соматичних права, виділення певних пріоритетів дослідження, формулювання доктринальних положень, на підставі яких і формувалося раніше діюче та чинне законодавство. Це дозволить виділити певні тенденції розвитку як правової доктрини, так і нормотворчої діяльності, результатом якої є докорінне вдосконалення чинного законодавства України, у тому числі й кодифікованого змісту, окреслити певні проблемні питання із одночасним з'ясуванням шляхів їх вирішення у різні історичні періоди із тим, щоб уникнути в майбутньому негативного та запозичити позитивний досвід. Саме врахування історичного досвіду доктринальних досліджень певних правових феноменів, стверджують вчені, дозволяє формувати досконалу сучасну наукову базу для вдосконалення конституційно-правового статусу того чи іншого правового інституту.

Вказується, історія становлення та розвитку механізму реалізації та захисту соматичних прав людини є невід'ємною складовою частиною історико-правового процесу. Вивчення позитивного досвіду в цій галузі, яка має глибоке історичне коріння та тісно пов'язана із соціально-економічними й політичними процесами, є важливим як для теорії, так і для практики. Невід'ємним елементом наукової розвідки будь-якого рівня та спрямування є ґрунтовна саме джерельна база, критичний аналіз і систематизація якої – першочергове завдання справжнього вченого. Саме це уможлиблює здійснення об'єктивного й неупередженого дослідження в галузі юриспруденції, на чому наголошують сучасні науковці.

Ключові слова: права і свободи людини, соматичні права людини, права людини четвертого покоління, біомедичне дослідження, історіографія.

Gromovchuk M.V. Somatic human rights in the process of biomedical research: analysis of scientific sources.

It is determined that in order to create a reliable modern scientific foundation for understanding the essence of somatic human rights in the process of biomedical research, a historical digression into the specifics of research of a legal issue of constitutional and legal bases of consolidation of certain somatic rights, selection of certain research priorities and previously existing and current legislation was formed. This will highlight certain trends in the development of both legal doctrine and rule-making activities, the result of which is a radical improvement of current legislation of Ukraine, including codified content, to outline certain issues while clarifying ways to solve them in different historical periods. To avoid negative in the future and borrow positive experiences. Taking into account the historical experience of doctrinal research of certain legal phenomena, scientists say, allows to form a perfect modern scientific basis for improving the constitutional and legal status of a legal institution.

It is pointed out that the history of formation and development of the mechanism of realization and protection of somatic human rights is an integral part of the historical and legal process. The study of positive experiences in this field, which has deep historical roots and is closely linked to socio-economic and political

processes, is important for both theory and practice. An integral element of scientific intelligence of any level and direction is a thorough source base, critical analysis and systematization of which is the primary task of a true scientist. This is what makes it possible to carry out objective and impartial research in the field of jurisprudence, as modern scholars emphasize.

Key words: human rights and freedoms, somatic human rights, fourth generation human rights, biomedical research, historiography.

Постановка проблеми. Процеси антропологізації права, які відбуваються в світі в останні десятиліття, призводять до розширення сприйняття свободи особистості, обсягу її прав та свобод. При цьому, завдяки досягненням біомедицини це дає можливість маніпуляцій з тілесною субстанцією людини. Сучасні науковці демонструють можливості генної інженерії, трансплантології, репродуктивних технологій, по-новому виражають ставлення до сексуальних прав і т. д. З одного боку, все це сприяє поліпшенню якості та тривалості життя, а з іншого – ставить на порядок денний ряд не тільки суто медичних, а й правових проблем, які вимагають свого вирішення. Таким чином, нові технології в досліджуваній галузі повинні отримати відповідний юридичний «супровід».

Задля створення надійного сучасного наукового фундаменту розуміння сутності соматичних прав людини у процесі біомедичних досліджень доцільним вбачається історичний екскурс у специфіку дослідження того чи іншого правового питання конституційно-правових засад закріплення окремих соматичних права, виділення певних пріоритетів дослідження, формулювання доктринальних положень, на підставі яких і формувалося раніше діюче та чинне законодавство. Це дозволить виділити певні тенденції розвитку як правової доктрини, так і нормотворчої діяльності, результатом якої є докорінне вдосконалення чинного законодавства України, у тому числі й кодифікованого змісту, окреслити певні проблемні питання із одночасним з'ясуванням шляхів їх вирішення у різні історичні періоди із тим, щоб уникнути в майбутньому негативного та запозичити позитивний досвід. Саме врахування історичного досвіду доктринальних досліджень певних правових феноменів, на думку В. Колпакова, дозволяє формувати досконалу сучасну наукову базу для вдосконалення конституційно-правового статусу того чи іншого правового інституту [4, с. 62].

Значний вплив на формування наукового базису досліджуваних питань дослідження зробили праці таких вітчизняних та зарубіжних учених-правників, як: С. Авак'ян, С. Алексєєв, М. Баглай, Ю. Барабаш, О. Батанов, М. Баймуратов, Д. Белов, Ю. Волошин, Г. Дж. Берман, Л. Бориславський, Ю. Єрьоменко, Р. Калюжний, Д. Керімов, В. Колісник, А. Колодій, Л. Корчевна, Л. Кривенко, В. Лучін, О. Майданник, Ю. Оборотов, В. Опришко, В. Основін, В. Погорілко, П. Рабінович, З. Ромовська, О. Скакун, О. Скрипнюк, Ю. Тодика, В. Чиркін, Л. Юзьков, О. Ярмиш та ін.

Виклад основного матеріалу. Історіографічний аналіз як науковий метод історичних досліджень, вірно зазначає Л. Березівська, набув поширення в історико-правових розвідках. Нині історіографія в історичній науці виокремилася в окремий науковий напрям і входить до переліку навчальних дисциплін, що вивчають майбутні історики. Водночас застосування історіографічного методу в історико-правових працях супроводжується низкою проблем: невідповідність дослідників до застосування історіографічного методу, оскільки переважна більшість із них не має історичної освіти; нерозуміння важливості й обов'язковості здійснення історіографічного аналізу; відсутність в окремих дисертаціях історіографічного розділу, що знижує вірогідність новизни дослідження тощо. При цьому зазначимо, пише вчена, що історіографічний аналіз дає змогу виявити недосліджені або малодосліджені наукові проблеми, сконцентрувати навколо них дослідницькі зусилля, забезпечує актуальність і теоретичне значення дослідження, крім того, застосування цього методу є виявом культури дослідника. Історіографічний аналіз, що передбачає вивчення праць істориків у галузі права, відрізняється від джерелознавчого аналізу, який сконцентрований на першоджерелах [1, с. 5].

Створення історіографії будь-якої галузі знань, відзначають В. Черниш та В. Степаненко, є показником зрілості певної науки, необхідним елементом її самосвідомості: відслідковуючи історичний розвиток інституту, вчені отримують можливість глибше зрозуміти його сучасний стан, проблеми і протиріччя, більш чітко побачити перспективу. Тому закономірним є те, що по мірі розвитку науки про права людини зростає й інтерес до її історії, а поява історіографічних праць є свідченням цього [10, с. 5].

Важливим етапом будь-якого історико-правового дослідження є формування його джерельної бази – сукупності опублікованих та неопублікованих джерел, пише Н. Коляда. Причому для вирішення поставлених завдань дослідник має використовувати як уже відомі, так і нові джерела. Питання відбору, встановлення достовірності, а також точності історичних джерел, методи обробки й аналізу відомостей, які вони містять, розробляються джерелознавством – спеціальною галуззю історичного знання, наукою про історичні джерела, теорію та практику їх використання в дослідженнях [5, с. 8]. При цьому, можемо стверджувати, що загальні методологічні особливості джерелознавства знайшли відображення й у контексті дослідження категорії «соматичні права». Проте нині ця проблема, поки

що недостатньо висвітлена в правовій літературі. Причиною цього, як на наш погляд, є історична «новизна» власне інституту соматичних прав людини.

Особливості вивчення юридичних фактів полягають у тому, що їх не можна безпосередньо спостерігати та експериментально відтворити. Безперечно, факти минулої правової дійсності пізнаються опосередковано, через конкретні правові джерела. Науковці у сфері історії держави та права визнають різноманіття видів юридичних джерел, яке, у свою чергу, породжене різноманіттям форм соціально-педагогічної діяльності людей і відносин між ними. Тому важливим розділом методології історії юриспруденції є й джерелознавство.

Історія та методологія юридичної науки, на думку Є. Яркової – нова для системи вітчизняної юридичної освіти дисципліна. Її поява зумовлена низкою причин. Однією з головних причин можна вважати радикальну, у порівнянні з науковою революцією, зміну парадигмальних підстав вітчизняної юридичної науки. Суть цієї зміни можна визначити як перехід від моністичної моделі правової науки, в рамках якої історичний і діалектичний матеріалізм кваліфікувався як єдина справді наукова теорія та методологія, а історія науки поставала як історія становлення марксистсько-ленінської наукової парадигми; до плюралістичної моделі, що базується на ідеї теоретичного й методологічного різноманіття та уявленні про те, що шлях до створення справжньої теорії та методології правової науки лежить через вивчення історії цієї науки [11, с. 7].

Історико-правове знання становить основу сучасної й майбутньої правової культури, дає координати й інструменти орієнтації в проблемах юриспруденції. Відповідно, сучасний історик у галузі правових знань має чітко усвідомлювати спільне та відмінне між історіографією та джерельною базою дослідження. Тому обов'язковим компонентом професійної підготовки й майстерності історика права є наукова організація та висока культура опрацювання й використання історіографічних праць і джерел. Безпорадність щодо їх практичного використання негативно впливає не тільки на якість досліджень, а й загалом на ефективність наукової діяльності. Історик у галузі права повинен уміти знаходити потрібні йому історіографічні праці й джерела, ґрунтовно досліджувати й правильно їх тлумачити, об'єктивно оцінювати рівень достовірності та інформаційні можливості відповідних документів, тобто мати навички наукової критики [7, с. 11].

«Постмодерна епоха», пише Т. Попова, викликала закономірну трансформацію дисциплінарного ландшафту юридичної науки. Особливо це торкнулося т. зв. рефлексивних дисциплін, об'єктом яких виступає саме знання, процес пізнання, інтелектуальний процес в цілому. Рухливість і умовність дисциплінарних кордонів на когнітивному рівні, видозміна власного епістемологічного горизонту, зіткнення різних дисциплінарних традицій внаслідок міжнаціональних контактів і т.д. призводять до неминучої еволюції дисциплінарного образу конкретної галузі юридичного знання. Вироблення стратегії з підтримання власного наукового статусу з необхідністю змушує звертатися до ретроспективному аналізу – до дисциплінарної історії [8, с. 232].

Джерелознавство, відзначає О. Петренко, має свій специфічний предмет і використовує особливий метод пізнання об'єктивної реальності. Головне завдання джерелознавства – вивчення об'єктів культури як джерел інформації про людину та суспільство [7, с. 11]. При цьому, основою джерелознавства в галузі прав людини є розуміння джерела права як продукту цілеспрямованої людської діяльності, як явища правової культури. Своєю чергою, пише О. Петренко, це орієнтує на системне дослідження джерел, на звернення до творів культури, створених в процесі діяльності людини, які відобразили соціальні, психологічні, управлінські, педагогічні та інші аспекти розвитку суспільства й особистості, влади та права, моральності, мотивів і стереотипів людської поведінки в певних умовах. Джерела містять повний обсяг соціальної, політичної, культурної, історико-педагогічної тощо інформації, що слугує основою отримання нового фактичного знання [7, с. 11]. Таким чином, в дослідженні соматичних прав людини та механізму їх реалізації при проведенні біомедичного дослідження, важливим є не стільки тлумачення змісту тексту, скільки інтерпретація джерела як явища правової культури.

Порівняльний аналіз дисциплінарної історіографії інституту соматичних прав людини (*тут ми цілком поділяємо думку Т. Деметрадзе*) сприяє більш якісному баченню всього блоку правових дисциплін, їх ієрархії в системі юридичної науки, в гуманітаристиці в цілому, подоланню «дисциплінарних бар'єрів» у науковій діяльності юристів, можливості прогнозування трансформаційних процесів, пошуку різних варіантів міждисциплінарного та полідисциплінарного синтезу в рамках спеціалізації правових досліджень щодо інституту соматичних прав людини та механізму їх реалізації при проведенні біомедичного дослідження [3, с. 34].

Історії юридичної науки, пише Т. Попова, в цьому випадку належить особливе місце, тому що вона виступає не тільки як «засіб аналізу» дисциплінарної історії всього «сімейства» правових дисциплін, а й відіграє щодо самої системи юридичної професійного знання т.зв. «інтегруючу роль». При цьому дисциплінарна юриспруденція самої історії правової науки, врахування її національно-регіональної специфіки допомагає виявити типологічну різноманітність її дисциплінарних образів у системі європей-

ської і світової юридичних практик, дати основу більш чіткому осмисленню структури рефлексивних дисциплін, вироблення оптимальних принципів побудови класифікаційних схем правового наукового знання, в тому числі на етапі його дисциплінарного розвитку. Саме тому, відзначає вчена, створення «картографії» історіографічних дисциплінарних правових традицій з метою знаходження ними свого місця в юридичній науці сприятиме ідентифікаційній стійкості, вдосконалення парадигмальних засад «історіографічного базису», зміцненню епістемологічного статусу правового інституту [8, с. 233].

На думку О. Міхно, дослідження потребує систематизації джерел не за хронологічною чи типовою ознакою, а за характером відображення в них правової дійсності. Здійснюючи таке історико-правове дослідження, необхідно чітко розмежовувати основні процеси. Так, офіційні документи, рекомендації, інструкції, дисертації, монографії тощо відображають переважно теоретично-правовий і почасти навчально-методичний аспекти. Але ж результат цього вивчення – власне наукове дослідження – оформлює вчений у вигляді офіційного документа. Тому непомітна в потоці офіціозу, але найцікавіша сторона – внутрішня – представлена в самих текстах, які є результатом вивчення й становлять особливий дослідницький інтерес [6, с. 17].

Полісемантизм поняття «історіографія соматичних прав людини» передбачає конкретизацію інституту соматичних права в межах тематики механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в цілому, в якій розкривається один з його можливих смислів – історія правового знання. У цій системі координат варто позиціонувати історіографію інституту соматичних прав в процесі здійснення біомедичного дослідження як інтелектуальну історію, що, на думку Т. Сидорової вивчає процес осмислення історичного минулого в просторово-часових системах і суб'єктивно-особистісних сприйняттях: персоналії, їх предмет вивчення, епістемі, технології, науковий інструментарій в рамках дослідження інституту нотаріату як органу по захисту прав і свобод людини і громадянина. При цьому, історії науки, відзначає вчена, властива функція ретрансляції в концентрованому вигляді згустків колективної пам'яті про його минуле, якщо мається на увазі сукупний досвід осмислення «історичного», відтворення образів цього минулого, відображеного в теоріях і концепціях, що несуть на собі печать індивідуальності їх творців і «знаків» їх часу. Сучасне якісне дослідження з історії науки є комплексним, системним, спирається на міждисциплінарний підхід, що синтезує можливості суміжних юридичних наук [9, с. 236].

Висновки. Тобто, як бачимо, історія становлення та розвитку механізму реалізації та захисту соматичних прав людини є невід'ємною складовою частиною історико-правового процесу. Вивчення позитивного досвіду в цій галузі, яка має глибоке історичне коріння та тісно пов'язана із соціально-економічними й політичними процесами, є важливим як для теорії, так і для практики. Невід'ємним елементом наукової розвідки будь-якого рівня та спрямування є ґрунтовна саме джерельна база, критичний аналіз і систематизація якої – першочергове завдання справжнього вченого. Саме це уможливорює здійснення об'єктивного й неупередженого дослідження в галузі юриспруденції, на чому наголошують сучасні науковці (наприклад, Р. Гаманко [2, с. 23]).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Березівська Л. Д. Педагогічна історіографія: стан, проблеми, виклики. Історіографія як важливий складник досліджень з історії освіти: європейський і вітчизняний виміри : зб. матеріалів наук.-методолог. семінару з історії освіти / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Лапаєнко С. В., Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В.; літ. ред. Деревянко Т. М.]. Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2018. 32 с.
2. Гаманко Р.Р. Проблема розвитку вищої духовної освіти початку ХХ ст. у сучасній українській історіографії. Історіографія як важливий складник досліджень з історії освіти: європейський і вітчизняний виміри : зб. матеріалів наук.-методолог. семінару з історії освіти / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Лапаєнко С. В., Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В.; літ. ред. Деревянко Т. М.]. Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2018. 32 с.
3. Деметрадзе Т.Р. Конституційний принцип рівності праїнки і чоловіка: поняття, зміст, механізм його реалізації та захисту. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2015. 215 с.
4. Колпаков В.К. Історіографія дослідження феномена «потерпілий в адміністративно-деліктному процесі» у вітчизняній адміністративно-правовій науці. Вісник Запорізького національного університету: «Юридичні науки». 2/2009. С. 62-71.
5. Коляда Н. М. Педагогічне джерелознавство як важливий розділ методології історії педагогіки. Історіографія як важливий складник досліджень з історії освіти: європейський і вітчизняний виміри : зб. матеріалів наук.-методолог. семінару з історії освіти / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

- [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Лапаєнко С. В., Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В.; літ. ред. Дерев'янка Т. М.]. Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2018. 32 с.
6. Міхно О. П. Класифікація джерельної бази дослідження психологопедагогічної характеристики особистості учня в історії розвитку вітчизняної школи та педагогічної науки. Історіографія як важливий складник досліджень з історії освіти: європейський і вітчизняний виміри : зб. матеріалів наук.-методолог. семінару з історії освіти / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Лапаєнко С. В., Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В.; літ. ред. Дерев'янка Т. М.]. Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2018. 32 с.
 7. Петренко О. Б. Роль і місце навчальної дисципліни «Історіографія та джерелознавство історико-педагогічних досліджень» у підготовці доктора філософії зі спеціальності 011 «Науки про освіту». Історіографія як важливий складник досліджень з історії освіти: європейський і вітчизняний виміри : зб. матеріалів наук.-методолог. семінару з історії освіти / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Лапаєнко С. В., Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В.; літ. ред. Дерев'янка Т. М.]. Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2018. 32 с.
 8. Попова Т.Н. Историография в контексте дисциплинарной истории. Материалы научно-практической конференции «Теории и методы исторической науки: шаг в XXI век» (Москва, 12-14 ноября 2008). М., 2008. С.232-234.
 9. Сидорова Т.А. Историография как интеллектуальная история: проблемы междисциплинарности и контекста. Материалы научно-практической конференции «Теории и методы исторической науки: шаг в XXI век» (Москва, 12-14 ноября 2008). М., 2008. С. 236-238.
 10. Черниш В.М., Степаненко В.Д., До питання про історіографію вітчизняного нотаріату: історико-правовий аспект. Юридичний радник. №1(49) лютий 2010. С. 5-9.
 11. Яркова Е.Н., История и методология юридической науки: учебное пособие. Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2012. 357 с.
 12. Dmytry Byelov, Ján Holonich, The principle of humanism in the state-individual relationship. *Journal of social sciences, nursing, public health and education*. 1/2021. P 138-143. Dmytry Byelov, Myroslava Hromovchuk, Daniel Berlinger. Modern doctrine of constitutionalism and classification of human and civil rights and freedoms: some aspects. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. Issue 3. S. 34-37.
 13. Громовчук М. В., Козодаєв С. П., Сутність соматичних прав людини у процесі біомедичних досліджень: історіографічні засади. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 67. С. 44-48.